
Jonas Olofsson

Yrkesutbildning och tillväxtpolitik

Vilken betydelse har arbetsmarknadens parter haft för yrkesutbildningens utveckling? Parternas insatser på utbildningsområdet är – med några få undantag – ett försummat forskningsområde. I artikeln* diskuteras betydelsen av den partssammansatta organisationen Arbetsmarknadens Yrkesråd. Parternas insatser på utbildningsområdet analyseras mot bakgrund av den tillväxtpolitik som utvecklades under 1930-talet, och som efter kriget fick sitt främsta uttryck i den så kallade Rehn-Meidnerska modellen. Yrkesutbildningen blev ett viktigt inslag i en politik som skulle möjliggöra en rörlig arbetsmarknad och en hög ekonomisk tillväxt.

Utbildningsfrågor har sedan 1960-talet fått ett stort utrymme i den samhällsekonomiska forskningen.¹ Men kunskapen om utbildningens centrala betydelse för den ekonomiska och sociala utvecklingen går längre tillbaka i tiden. 1930-talet utgör med ett uttryck lånat från statsvetenskapen ett "formativt skede". Sverige drabbades, liksom västvärlden i övrigt, av en svår ekonomisk kris. Nya ekonomiska verksamheter uppstod samtidigt som gamla försvann, nya politiska konstellationer och institutioner utvecklades. Den svenska modellen brukar härledas till den samarbetsanda som kom att präglade relationen mellan arbetsmarknadens parter från 1930-talets slut. Yrkesutbildningen blev en viktig ingrediens i den

politiska debatt om ekonomi och sociala villkor som utvecklades under 1930-talet och som sedan fortsatte under efterkrigsdecen-

* Artikeln har tillkommit inom projektet "Kompetensuppbyggnad och kunskapsanvändning – den gymnasiala utbildningen i samhällsomvandlingen" och har presenterats vid ekonomisk-historiska konferensen i Stockholm 25–26 oktober 1997. Jag vill tacka Christian Sterner som hjälpt mig med materialinsamling och materialbearbetning.

1. Västståndsökningen under efterkrigsdecennierna har tillskrivits utbildningen och kunskapsuppbyggnaden i de västerländska länderna. Utbildning har behandlats som en investering, för individen såväl som för samhället. En av föregångarna på detta forskningsområde var den svenske ekonomen Ingvar Svennilson. Svennilson menade att utbildningsinsatserna skulle utnyttjas för att planera den ekonomiska tillväxtens inriktning och omfattning. Se t ex "Utbildning och ekonomisk politik", i Nationalekonomiska föreningens förhandlingar, Stockholm 1961, samt "Samhällsekonomiska synpunkter på utbildning", i Ekonomisk Tidskrift, nr 1 1961.

Jonas Olofsson är fil dr i ekonomisk historia och verksam som forskare vid Lunds universitet.

nierna. Arbetsmarknadsorganisationernas samarbete handlade inte bara om hur produktionsresultatet skulle fördelas mellan arbete och kapital, utan också om hur den ekonomiska tillväxten skulle stimuleras. Yrkesutbildningen uppfattades som ett av de viktigaste instrumenten för att stimulera den ekonomiska tillväxten, förbättra arbetskraftens anpassningsförmåga och underlätta näringslivets strukturella förändringar.

Här kommer yrkesutbildningens roll i samarbetet mellan arbetsmarknadens parter att granskas, framför allt med utgångspunkt från Arbetsmarknadens Yrkesråd. Yrkesrådet var en partssammansatt organisation som fick ett stort inflytande på yrkesutbildningen i Sverige under de första efterkrigsdecennierna. Också den övergripande frågan om parternas inflytande på den svenska yrkesutbildningen diskuteras.²

Undersökningen sträcker sig fram till 1970. Det finns flera skäl till att sätta en bortre parentes vid det sistnämnda årtalet. 1968 beslutade riksdagen att integrera yrkesutbildningen i den nya gymnasieskolan. Under 1970-talets första år minskade också aktiviteten i Arbetsmarknadens Yrkesråd, det gemensamma kansliet avvecklades och yrkesrådets tidskrift – *Yrke och Utbildning* – upphörde att komma ut. De samhälls-ekonomiska förutsättningarna förändrades dessutom under 1970-talet. Den minskade ekonomiska tillväxten och ökade inflationen utsatte ”den svenska modellen” för svåra påfrestningar.

Ett perspektiv på yrkesutbildning

Den svenska modellen har utmärkts av partsinflytande och korporativa lösningar. Arbetsmarknadens yrkesråd var en av flera korporativt sammansatta organisationer inom den svenska modellens ram.³ Korporativism är

ett värdeladdat begrepp och det är därför viktigt att redogöra för den betydelse som läggs i uttrycket. Den svenska modellen byggde på en liberal korporativism till skillnad från den auktoritära korporativism som tillämpades i t ex Italien under mellankrigstiden. Den liberala korporativismen utmärks – som bl a Bo Rothstein framhåller – av att intresseorganisationerna är demokratiska och av att deras samarbete med andra organisationer och statliga institutioner sker på frivillig grund (Rothstein, 1992 s 20). Korporativismen i denna betydelse antas lösa en rad politiska problem. För det första innebär samarbetet mellan stat och partsintressen att politiken får en bredare förankring och demokratisk legitimitet. För det andra – och detta följer som en naturlig konsekvens av den första punkten – minskar den statliga byråkratins inflytande över politikens ut-

2. Pedagogen Lisbeth Lundahl har i en helt nyutkommen bok – *Efter svensk modell. LO, SAF och utbildningspolitiken 1944–1990* (Umeå 1997) – kartlagt arbetsmarknadens parter aktiviteter på utbildningsområdet. Hennes intresse är emellertid inte begränsat till yrkesutbildningen; hon behandlar i princip alla utbildningsformer. Hennes bok ger helt nya kunskaper om LO:s och SAF:s utbildningspolitiska engagemang under efterkrigstiden. Detta område är tyvärr ganska okänt. Utöver Lisbeths insats behövs det enligt min mening mer forskning om parternas utbildningspolitik; dels med mer explicita samhälls- och arbetsmarknadsekonomiska perspektiv och dels med genusperspektiv. Gunhild Kyles bok – *Gästarbeterska i manssamhället. Studier om industriarbetande kvinnors villkor i Sverige* (Lund 1979) – behöver nya efterföljare.

3. Bo Rothstein är den forskare som ägnat störst intresse åt den svenska modellens institutioner och de implementeringsproblem som politiker och administratörer ställts inför. Se t ex *Den socialdemokratiska staten. Reformen och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik*, Lund 1986, samt *Den korporativa staten*, Stockholm 1992.

formning. För det tredje ökar flexibiliteten och variationsmöjligheterna som ett resultat av minskad regelstyrning.

Institutioner och ekonomisk tillväxt

I forskningen om vilka faktorer som förklarar den ekonomiska tillväxten över tiden brukar följaktligen utbildningsinvesteringarnas betydelse betonas. I den ursprungliga utbildningsekonomiska forskningen beräknades utbildningens produktivitetshöjande effekter inom ramen för en statisk modell som utgick från produktionsfunktionen. Efter hand har synen på utbildningens betydelse blivit mer mångfasetterad. Det finns ingen automatik i utvecklingen och de ekonomiska framstegen sker inte friktionsfritt. Det finns en rad transaktionskostnader: kostnader för överföring av kunskap, för att minimera osäkerhet och för att skapa ett socialt klimat som är kompatibelt med tillväxt osv. Dessa kostnader påverkas i sin tur av olika institutionella uppsättningar i samhället. Det räcker därför inte med att studera de olika variablerna i produktionsfunktionen – eller deras inbördes relationer – om man vill undersöka förutsättningarna för varaktig ekonomisk tillväxt.⁴

Institutionerna kan vara mer eller mindre tillväxtbefrämjande. En grundläggande utgångspunkt i denna uppsats är att de institutioner som sammantaget formade den svenska modellen från 1930-talet och framåt var relativt väl anpassade till de behov som skapades genom den samhällsekonomiska omvandlingen. De ekonomiska problem som präglade utvecklingen efter 1970-talet har också avspeglats i ökade svårigheter för den svenska modellen. En ny ekonomisk struktur – nya företag och nya verksamhetsfält – skapar nya sociala villkor och därmed nya förutsättningar för politiken och samhällsinstitutionerna.

Avsikten med Arbetsmarknadens yrkesråd var att underlätta parternas tillväxtpolitik. Om intentionerna bakom den solidariska lönepolitiken skulle realiserats utan att detta ledde till arbetslöshet och social utslagning var parterna tvungna att ägna utbildningsfrågorna större intresse. Strukturrationaliseringen i näringslivet skulle pareras med en kontinuerlig utbildningsverksamhet, dvs en fortlöpande uppdatering av arbetskraftens kvalifikationer.⁵

De samhällsekonomiska och institutionella förutsättningarna för yrkesutbildningen

Efterkrigstidens ekonomiska utveckling innebar en omgestaltning av såväl sociala som politiska villkor. Tillväxttalen var mycket höga mellan 1945 och 1965, men minskade därefter. Investeringar och rationaliseringar skedde huvudsakligen inom den ekonomiska struktur som fick gestalt under 1930-talets ekonomiska omvandling. Sveriges utbytesförhållande med omvärlden var gynnsamt och såväl hemmamarknads- som exportinriktad industri växte. Jordbrukssektorn minskade i betydelse medan sysselsättningen i såväl industri som tjänstepro-

4. "För att uttrycka saken enkelt innebär detta för vår del att ökningarna av kunskapsmassan och dess tillämpning (både i form av fysiskt och mänskligt kapital) i en värld utan transaktionskostnader [min kursivering] utgör nyckeln till människornas möjligheter till välstånd i samhällena". (North 1993, s 201.)

5. Internationella arbetsorganisationen (ILO) rekommenderade också att de olika länderna integrerade arbetsmarknadsorganisationerna i ledningsorganen för yrkesutbildningen, dvs enligt den svenska modellen. Sverige avvek från utvecklingen i flera andra västerländska länder från 1950-talet genom att en relativt stor del av yrkesutbildningen genomfördes i kommunala yrkesskolor. Det vanliga var annars att yrkesutbildning i huvudsak genomfördes i enskilda företag.

duktion ökade. Industrisysselsättningen kulminerade omkring 1965. Det var framförallt verkstadsindustri och metallindustri som expanderade under de två första efterkrigsdecennierna, medan t ex textil- och livsmedelsindustri minskade i relativ betydelse.

En betydande del av realinkomstökningen under 1950- och 60-talen kanaliserades in i offentlig verksamhet. Såväl offentlig konsumtion som transfereringsutgifter ökade snabbt. Från 1950-talets inledning till 1970-talets början – under en tjuugoårsperiod – fördubblades de offentliga utgifterna som andel av BNP, och utgjorde vid 1970-talets början drygt 50 procent av BNP (Jörberg 1991, s 59).

Den svenska modellen utgjorde ett slags institutionell och politisk ram för den ekonomiska tillväxten under de första efterkrigsdecennierna. Modellen hade utvecklats under mellankrigstiden. 1930-talets ekonomiska kris och sociala konflikter resulterade i att parterna på den svenska arbetsmarknaden – LO och SAF – började utveckla nya samverkansformer. 1936 tillsattes Arbetsmarknadskommittén och dess arbete ledde fram till Saltsjöbadsavtalet 1938.⁶ Arbetsmarknadskommitténs verksamhet resulterade emellertid inte bara i ett huvudavtal som reglerade villkoren för förhandlingar och stridsåtgärder mellan parterna, utan också i partsgemensamma organ på ett flertal olika områden. Under 1940- och 50-talen slöts flera samarbetsavtal, bl a om arbetarskyddet (Arbetskyddsnämnden) och om kvinnorna på arbetsmarknaden (Arbetsmarknadens Kvinnonämnd). Avtalet om företagsnämnder 1946 var ett viktigt steg för att reglera utbytet mellan arbetar- och arbetsgivarintressen på den lokala företagsnivån (Smith 1970).

Yrkesutbildningen var ett område som både tilldrog sig parternas och statens intresse. Under 1930-talet blev yrkesutbildningen en viktig ingrediens i arbetslöshetspolitiken.

Framträdande ekonomer som Bertil Ohlin framhöll betydelsen av att öka utbudet av utbildningsplatser under perioder med svaga konjunkturer (Nationalekonomiska föreningens förhandlingar 1936). Redan 1934 hade den dåvarande socialministern, Gustav Möller, fått gehör i riksdagen för ett förslag att starta och finansiera centrala verkstadsskolor för arbetslösa ungdomar.

Yrkesutbildningen stod i fokus för två stora statliga utredningar under 1930-talet: Rationaliseringsutredningen och Verkstads-skoleutredningen. Parterna var välrepresenterade och aktiva i dessa utredningar. Båda utredningarna förordade en centralisering av ansvaret för yrkesutbildningen till en separat statlig myndighet. Skolöverstyrelsen (SÖ) skulle således inte längre ha ansvaret för yrkesutbildningen. Utredningarnas förslag hörsammades och resulterade i januari 1944 i inrättandet av Kungliga Överstyrelsen för Yrkesutbildning (KÖY).⁷ Genom att yrkesutbildningen skildes från SÖ minskade i praktiken den statliga utbildningsbyråkratins inflytande till fördel för ett stärkt partsinflytande (Rothstein 1992).

Parternas engagemang i yrkesutbildningsfrågor resulterade också i att Arbetsmarknadskommittén 1939 tillsatte Arbetsmarknadsorganisationernas Yrkesutbildningskommitté (Lundahl 1997). Yrkesutbildningskommittén

6. Om bakgrunden till saltsjöbadsavtalet, se t ex A L Johansson, *Tillväxt och klassamarbete – en studie av den svenska modellens uppkomst*, Borgå 1989.

7. Det finns två avhandlingar som tecknat yrkesutbildningens historia under 1900-talet. För det första en licentiatavhandling av Brita Wernlund, *Några drag i den svenska yrkesutbildningens historia*, Stockholm 1965. Brita Wernlund hade tidigare varit byråsekreterare på KÖY. För det andra en doktorsavhandling av pedagogen Lennart Nilsson, *Yrkesutbildning i ett nutidshistoriskt perspektiv*, Stockholm 1981.

fick i uppdrag att omgående inleda en inventering av yrkesutbildningen i Sverige. I betänkandet från 1944 framhölls att LO och SAF borde upprätta en permanent institution för yrkesutbildningsfrågor, Arbetsmarknadens yrkesråd. Förslaget hörsammades och verksamheten inleddes omgående.

1930-talets rationaliseringsdebatt och yrkesrådets bildande

Det var arbetslöshetens omfattning som bidrog till ett ökat intresse för yrkesutbildning. Det framgår mycket klart både i Rationaliseringsutredningen och Verkstads-skoleutredningen. Båda dessa utredningar behandlade frågor som hängde samman med konjunkturell och strukturell arbetslöshet. Hur skulle arbetskraften skyddas mot konsekvenserna av långvarig arbetslöshet? Hur skulle arbetsgivarnas behov av yrkesutbildad arbetskraft tillgodoses? Yrkesutbildningen var vid den här tiden en mycket splittrad företeelse med olika huvudmän. Det fanns inte någon central samordning av utbildningsinsatserna på yrkesområdet utan verksamheten bedrevs sporadiskt och oftast på enskilt initiativ. Huvuddelen av yrkesutbildningen delgavs i traditionella former, i sk afton- och söndagsskolor. Någon heltidsundervisning förekom knappast. Målsättningen med 1930-talets utredningsarbete var alltså att dels inventera den existerande yrkesutbildningen och dels åstadkomma en samordning och central ledning för yrkesutbildningen. Parterna var pådrivande i samhällsdebatten om yrkesutbildning och deltog i de statliga utredningarna. Ytligt sett verkade LO och SAF harmoniera i yrkesutbildningsfrågor. Den korporativa modellen fungerade. Parterna hade ett gemensamt intresse av att förbättra villkoren på arbetsmarknaden, utveckla arbetskraf-

tens kvalifikationer och därigenom underlätta en produktionsökning.

Rationaliseringsutredningen

Rationaliseringsutredningen tillsattes 1936 (SOU 1939:13). I utredningen ifrågasattes aldrig näringslivets rationaliseringar. Dessa var nödvändiga för att konkurrenskraften skulle bibehållas, för en stigande produktion och ett ökat välbefinnande. Samtidigt betonade man att det var viktigt att uppmärksamma hur förändringarna i arbetslivet påverkade arbetskraften. Genom att staten på olika sätt underlättade individernas anpassning underlättades samtidigt näringslivets utveckling. I betänkandet föreslogs ett helt batteri av åtgärder: utbyggnad och effektivisering av de offentliga arbetsförmedlingarna, utbyggd yrkesvägledning, flytt- och resebidrag, offentliga uppköp av egna hem i krisbygder osv. Men man förespråkade också en kraftig utbyggnad av yrkesutbildningen.

Utbildningen skulle inriktas på att erbjuda arbetskraften de kvalifikationer som näringslivet efterfrågade och behövde för att kunna möta konkurrenskrav och utnyttja rationaliseringsmöjligheter. Rationaliseringarna bidrog till att arbetskraften pressades hårdare. Arbetsprocessen utvecklades i spåren av "scientific management" i riktning mot mer av tempoarbete och specialiserade arbetsuppgifter.⁸ Men utvecklingen var inte på något sätt entydig – för en stor del av arbetskraften ställdes krav på överblick och samordningsförmåga. Samtidigt som industriarbetet finfördelades och specialiserades i enlighet med

8. Mer detaljerat om rationaliseringsverksamheten och taylorismens genomslag i svenskt näringsliv kan man läsa i H De Geer (1978), C Berggren (1981) (recension av De Geers avhandling), C Berggren och S-Å Kjellström (1981) samt A L Johansson, (1989).

tayloristiska principer ökade kraven på intellektuella färdigheter. De snabba förändringarna i ekonomin bidrog dessutom till att omställningskraven ökade. Därför var det angeläget att ”yrkesutbildningen inriktades så, att den även ger en allmänt och brett lagd utbildning, som kan vara till nytta icke allenast inom ett speciellt fack utan även inom ett större arbetsområde” (SOU 1939:13, s 99).

För att markera utbildningens strategiska betydelse föreslog Rationaliseringsutredningen tillsättandet av en separat verkstads-skoleutredning (Richardsson 1981). Verkstads-skolorna hade grundats mer eller mindre sporadiskt under 1930-talet. De verkstads-skolor som fanns sedan tidigare var små och av mindre betydelse. Däremot fick de verkstadsskolor som grundats som ett direkt resultat av arbetslöshetskrisen en växande betydelse. 1938 fanns det verkstadsskolor i nio olika regioner med ett sammanlagt elevantal på 1 236 personer (SOU 1938:26). Mot bakgrund av den knapphet på kvalificerad arbetskraft som uppenbarats inom industrin under 1930-talets andra hälft föreslog Verkstads-skoleutredningen att systemet med verkstadsskolor skulle permanentas. Vidare skulle verksamheten samordnas och spridas till olika regioner.

Men det dröjde innan diskussionerna och utredningarna om yrkesutbildning fick några praktiska återverkningar. Yrkesutbildningens mycket begränsade räckvidd avslöjas i en undersökning från 1945. Det visade sig att endast en procent av den yngre arbetskraften som arbetade inom jord-, skogsbruk och fiske hade fått någon form av organiserad yrkesutbildning. Inom industri och hantverk var motsvarande siffra fem procent och för handel och kontor tretton procent (Richardsson 1981, s 38). 1944 var sammanlagt 5 443 personer engagerade i heltidskurser på minst fem månader inom industri- och hantverks-

yrkena. Motsvarande antal elever i deltid-undervisning var 11 382. Enbart 483 av de heltidsstuderande och 1 558 av de deltidstuderande gick i utbildningar som erhöll någon form av statsbidrag.

Problemet skulle sedan dryftas i den av regeringen tillsatta Skolkommittén 1940 (ledd av skolminister Gösta Bagge) samt i den parlamentariskt sammansatta Skolkommissionen från 1946. Med en demokratiserad och effektiviserad yrkesvägledning och utbildning skulle allt flera individuella begåvningar komma till sin rätt i samhället. Ekonomiskt obemedlade arbetarområden skulle ges möjligheter till utbildning på alla nivåer (Murray 1980). En annan viktig utgångspunkt var att utbildningen på olika nivåer i största möjliga utsträckning skulle ledas in på yrkesvägar. Bakom ”avläkningsmotivet” låg en gammal rädsla för att allt för många skulle söka sig till rent teoretiska utbildningar. De yrkesorienterade och yrkesförberedande studievägarna borde därför göras mera attraktiva. Intresset för återkommande utbildning, dvs ett brett utbud av vuxenutbildning, kan också ses i detta perspektiv (Murray 1988).

Parterna och Arbetsmarknadens yrkesråd

Parterna var välrepresenterade i 1930-talets utredningar.⁹ Men LO och SAF nöjde sig inte med att vara representerade i statliga utredningar. Frågan om yrkesutbildningen skulle lagregleras hade diskuterats sedan 1900-talets första decennier. Problemet var hur behovet av kvalificerad arbetskraft skulle tillgodoses när det gamla hantverkssystemet gått ur tiden och när myndigheter och ar-

9. I Rationaliseringsutredningen deltog bl a Gunnar Andersson – blivande LO-ordförande – och Gustaf Söderlund från SAF-ledningen.

betsliv ännu inte hittat former för en yrkesutbildning som motsvarade arbetsmarknadens behov (Ungdomens yrkesutbildning under debatt 1938). Parterna var som i alla andra frågor hårda motståndare till en lagreglering. Både LO och SAF önskade en yrkesutbildning som i största möjliga utsträckning utformades genom lärlingsavtal, dvs av parterna själva i samråd med en central myndighet för yrkesutbildning. Detta blev också den linje som företrädades av såväl rationaliserings- som verkstadsskoleutredningen och som resulterade i inrättandet av KÖY med stark partsrepresentation. KÖY skulle granska och utforma läroplaner för de yrkesutbildningar i kommunal och enskild regi som erhöll någon form av statsbidrag.

Parallellt med de statliga utredningarna under 1930-talets sista år pågick parternas förhandlingar om nya samarbetsformer på arbetsmarknaden som slutligen resulterade i ett huvudavtal 1938. Året efter tillsattes Arbetsmarknadens Yrkesutbildningskommitté som 1944 presenterade ett "Betänkande med förslag till åtgärder för lärlingsutbildningens befrämjande". Avsikten med detta betänkande var dels att utveckla former för parternas samverkan i yrkesutbildningsfrågor och dels att föreslå en gemensam förhandlingsorganisation med stat och kommuner. I betänkandet slog man fast att lärlingsutbildningen inte borde lagregleras. Parterna framförde två huvudsakliga invändningar mot en sådan lagreglering: För det första skulle en lagreglering innebära en skärpt statlig och kommunal kontroll över företagets verksamhet, något som skulle väcka irritation och motvilja och minska intresset för företagsförlagd yrkesundervisning. För det andra menade man att en statlig reglering skulle inkräkta på områden som traditionellt hanterats av parterna själva avtalsvägen. De ständiga förändringarna i

arbetslivet talade också för att utbildningen skulle regleras genom avtal och inte genom lagstiftning. Det skulle garantera en större flexibilitet och underlätta den nödvändiga anpassningen till arbetsmarknadens behov.

Utbildningen skulle alltså regleras genom frivilliga överenskommelser mellan parterna, dvs genom kollektivavtal. Precis som när det gällde andra kollektivavtal skulle statsmakten inträda som sista instans – genom arbetsdomstolen – om parterna inte lyckades uppnå en ömsesidigt tillfredsställande överenskommelse. Samtidigt betonade parterna betydelsen av att det upprättades ett separat organ för yrkesutbildningsfrågor som skulle kontrollera yrkesutbildningens utformning och pedagogiska innehåll.¹⁰ Detta ansågs inte minst viktigt för att tillgodose "samhällsintresset". På förbunds nivå skulle parterna komma överens om speciella lärlingsnämnder (senare kallade yrkesnämnder) som i sin tur skulle ha ansvaret för yrkesutbildningen inom branschen och det nödvändiga utbytet med statliga och kommunala myndigheter. Yrkesutbildningen skulle bestå av en kombination av bredare och teoretiskt upplagd skolutbildning och företagsförlagd praktik. Utbildning i kommunala yrkesskolor, verkstadsskolor och enskilda industriskolor betraktades som en "förberedande" lärlingsutbildning, som sedan skulle följas av fortsatt och avtalsreglerad lärlingsutbildning i de enskilda branscherna.

I betänkandet föreslogs följaktligen också att Arbetsmarknadens yrkesråd skulle in-

10. Parterna hade den 19 oktober 1942 gjort en gemensam uppvaktning av regeringen och förespråkade att SÖ:s yrkesskoleavdelning skulle ombildas till ett fristående centralt ämbetsverk. Parterna hade också ställt en skrivelse till ecklesiastikdepartementet i samma fråga. "Tillstyrkan med förbehåll", i Yrke och Utbildning, nr 4 1962.

rättas. Yrkesrådet skulle ha fyra huvuduppgifter (Bestämmelser för Arbetsmarknadens Yrkesråd 1944):

1. Behovet av yrkesutbildad arbetskraft inom huvudorganisationernas verksamhetsområden skulle utredas.
2. Utbildningsinsatsernas utformning och inriktning skulle påverkas så att de motsvarade arbetsmarknadens behov.
3. De förbundsvisa lärlingsnämndernas verksamhet skulle kontrolleras och samordnas (yrkesrådet skulle dessutom kunna gå in och medla mellan parterna vid större konflikter).
4. Yrkesrådet skulle hålla kontakt med offentliga myndigheter och yrkesskolor, samt uppmärksamma enskilda organisationers och personers initiativ på yrkesutbildningsområdet.

Förslagen i betänkandet fick snabbt genomslag. KÖY inrättades med stark partsrepresentation redan i januari 1944. Den 22 november 1944 höll Arbetsmarknadens yrkesråd sitt konstituerande möte (Protokoll 1944 II 22). Till ordförande valdes direktör Georg Styrman från Verkstadsföreningen och till vice ordförande Gösta Eriksson som var ombudsman på LO. Från första mötet deltog också Matts Larsson som fick en strategisk ställning i Arbetsmarknadens yrkesråd ända in på 1970-talet. Han var ordförande i yrkesrådet under åren 1950 till 1972. Matts Larsson var jurist och hade börjat arbeta på SAF:s centrala kansli i Stockholm under 1930-talet. Han representerade yrkesrådet i nästan alla statliga utredningar av betydelse för yrkesutbildningen under efterkrigsdecennerna och deltog också i KÖY:s styrelse som ledamot för SAF. Lika stor betydelse hade Tore Karlsson från LO som från 1959 till 1975 fungerade som vice ordförande i

yrkesrådet, och som också representerade LO i alla viktiga utredningssammanhang.

Det rådde ett stort mått av personalunion mellan Arbetsmarknadens yrkesråd och KÖY under hela perioden. Det gällde också – men i betydligt mindre utsträckning – relationen till SÖ. Arbetsmarknadens yrkesråd byggde snabbt upp en betydande kompetens på utbildningsområdet. Börje Beskow som blev yrkesrådets förste kanslichef 1947 var en ledande utbildningsexpert och hamnade efter några år på SÖ som utbildningskonsult. Birger Öhman som varit överdirektör på KÖY kom 1969 till yrkesrådets kansli och blev dess sista kanslichef. Birger Öhman var dessutom ordförande i yrkesutbildningsberedningen under 1960-talet. Arbetsmarknadens yrkesråd anordnade under hela perioden en mängd konferenser för utbildningsledare i företag och kommuner. Yrkesrådets kansli utförde en rad utredningar om yrkesutbildningen, både den skolbundna undervisningen och den företagsbaserade. Dessutom hjälpte yrkesrådet skolor, branscher och enskilda företag med utbildningsplanering och pedagogisk rådgivning, bl a framställdes utbildningsfilmer och läroboksmaterial.

Det fanns således från första början ett nära samarbete mellan Arbetsmarknadens yrkesråd och statliga verk och myndigheter. Yrkesrådet fick halvofficiella funktioner. Intresseorganisationerna fick ett direkt inflytande över statens göranden och låtanden på en rad viktiga politikområden. De korporativa dragen i den svenska modellen var kanske allra tydligast inom arbetsmarknads- och utbildningspolitiken.

Verksamheten under 1940-talets andra hälft

Under 1940-talets andra hälft utvecklades formerna för yrkesrådets verksamhet. 1947 tillsattes ett kansli, till vilket slöts en kansli-

chef och en konsulent. Efter hand ökade sedan antalet anställda. Kostnaderna för kansliet och den verksamhet som bedrevs delades lika mellan huvudorganisationerna.

Det fanns emellertid några stridsfrågor mellan representanterna från LO och SAF i yrkesrådets styrelse. En sådan punkt där meningarna var delade berörde frågan om statliga bidrag till företagsbaserad yrkesutbildning. SAF:s representanter var skeptiska eftersom statliga bidrag kunde medföra motkrav på insyn i företagets verksamhet (Protokoll 1946 04 16). Ett av alternativen som diskuterades var att ge yrkesrådet rollen av kontrollorgan för statens räkning. Företagen skulle uppenbarligen ha lättare att acceptera insyn från yrkesrådets sida än från KÖY. I praktiken kom denna fråga att lösas efter hand. De statliga bidragen ökade successivt, även till företagsbaserad utbildning. I och med att regering och riksdag i stort sett antagit förslagen i betänkandet från 1952 års yrkesutbildningssakkunniga ökade statsbidragen mycket kraftigt efter 1950-talets mitt.

En annan fråga där meningarna var delade mellan LO och SAF handlade om yrkesrådets delaktighet i utbildningsplanering i enskilda företag. Frågan är intressant därför att den antyder en viktig politisk skiljelinje mellan huvudorganisationerna.¹¹ Yrkesrådets kansli ägnade omfattande tid och arbete åt utbildningsplanering i enskilda företag. Verksamheten gav både kompetens och inkomster. Dessutom knöt kanslipersonalen värdefulla personkontakter ute i företagen. LO:s representanter – och inte minst vice ordföranden Bror Johansson – var emellertid mycket kritiska till att kanslipersonalen ägnade sig åt verksamhet i enskilda företag (Protokoll 1949 05 17). LO menade att Arbetsmarknadens yrkesråd huvudsakligen borde inrikta sig på utbildningsplanering på branschnivå. Kanslipersonalen borde i första

hand stimulera branschernas lärlingsnämnder. I mars 1945 höll lärlingsnämnder på att bildas i sju branscher. 1952 fanns det totalt fjorton lärlingsnämnder. LO framhöll emellertid att aktivitetsgraden i lärlingsnämnderna var skiftande och att mycket ännu återstod att göra för att skapa intresse och förståelse för utbildningsfrågor på branschnivå. SAF menade tvärtom att utbildningsplaneringen i enskilda företag gav förankring i näringslivets villkor och personkontakter som var värdefulla för yrkesrådets fortsatta arbete. LO ville således att yrkesrådets arbete skulle inriktas på branschernas utveckling och hade svårt att acceptera att enskilda företag drog direkt nytta av kanslipersonalens verksamhet.¹²

1950-talet – kvalitativa och kvantitativa förändringar

Under 1950-talet lades grunden för en kraftig ökning av yrkesutbildningens volym. 1944 fanns det 175 yrkesskolor. Det handlade då om såväl kommunala yrkesskolor som centrala verkstadsskolor. 1955 fanns det

11. Utåt var parterna emellertid måna om att hålla en enad fasad. När Georg Styrman avgick som ordförande i yrkesrådets styrelse talade han sig varm för samförståndet. "Vad som mest glatt mig är, att det ej existerat någon motpart, utan att vi alla sökt medverka för att nå detta mål [att främja yrkesutbildningen, min anmärkning]". Protokoll från Arbetsmarknadens Yrkesråd 1949 01 12.

12. Bror Johansson uttryckte saken på följande sätt: "Jag menar att kansliet i första hand ska fungera som injektionsspruta för branscherna. Branscherna ska skakas om, uppmärksammas på den situation som är för handen i arbetsmarknadsläget och anpassa sina åtgärder efter denna situation samt först och sist bringas att arbeta". Protokoll från Arbetsmarknadens Yrkesråd 1953 11 17.

totalt 521 yrkesskolor och verkstadsskolor. De kommunala yrkesskolorna dominerade helt. Antalet elever i heldagsundervisningen ökade från 12 800 år 1950 och 19 400 år 1955 till 61 800 år 1963 (Nilsson 1981, s 149).

Den stora ökningen av antalet elever i yrkesutbildning kom under 1950-talets andra hälft och 1960-talets första år. Det fanns flera orsaker till den ökade elevtillströmningen. För det första ökade antalet personer i åldrarna runt 15 år från 1950-talets andra hälft, vilket återspeglade de stora födelsekohorterna på 1940-talet. För det andra ökade industrins efterfrågan på yrkeskvalificerad arbetskraft. För det tredje – och på utbudsidan – förbättrades de finansiella villkoren för yrkesutbildningen dramatiskt genom 1955 års yrkesutbildningsproposition.

Yrkesrådet vid ingången till 1950-talet

Vid ingången till 1950-talet hade Arbetsmarknadens yrkesråd funnits i sex år. Meningarna om yrkesrådets arbetsinriktning var delade. Båda parterna var emellertid överens om den övergripande målsättningen: ”att genom åtgärder av olika slag verka för att yrkesutbildningens omfattning och inriktning svarar mot behovet”. Parterna var också överens om att yrkesutbildningen knappast motsvarade de faktiska behoven.

Vid ett möte i styrelsen för yrkesrådet den 27–28 oktober 1950 togs åter frågorna om yrkesrådets arbetsinriktning upp till diskussion (Protokoll 1950 10 27). Den första punkten som diskuterades handlade om informationsverksamheten. Båda parterna var överens om att ytterligare resurser skulle satsas på film och informationsmaterial om yrkesutbildning, dels för att locka potentiella elever och dels för att påverka företagens inställning. Men den punkt som upptog mest intresse handlade om yrkesutbildningens innehåll och uppläggning. Mening-

arna var återigen delade om i vilken utsträckning yrkesrådets personal skulle lägga tid på t ex arbetsstudier. Arbets- och yrkesstudier utnyttjades för att utforma utbildningen för olika yrkesgrupper. Frågan handlade om i vilken utsträckning yrkesrådet skulle blanda sig i arbetsstudier i enskilda företag, dvs för företagens egen lärlingsutbildning. LO-representanterna var som sagt mycket kritiska på denna punkt.¹³ På mötet diskuterades också betydelsen av bredare yrkesteori inom yrkesutbildningen. Arbetsmarknadens yrkesråd förespråkade bredare yrkesteoretiska inslag i yrkesutbildningen, både i den skolförlagda utbildningen och den företagsbase-
rade.

Efter relativt intensiva diskussioner kom man fram till några riktlinjer för yrkesrådets utbildningsplanerande verksamhet. Kansliet skulle undersöka, planera och inleda försöksverksamhet med lärlingsutbildning. Företag och offentliga myndigheter som var intresserade av att få ta del av arbetsstudier och utbildningsplaner skulle få betala för tjänsterna. För att informera företagen om betydelsen av utbildningsplanering i allmänhet och yrkesrådets roll i synnerhet utformades en liten programskrift – ”Yrkesutbildning i anslutning till produktionen. Några upplysningar och synpunkter till näringslivets tjänst”. Dels framhöll yrkesrådet betydelsen av att parterna på branschnivå fortsatte arbetet med att utforma lärlingsavtal och lärlingsnämnder. Dessa lärlingsnämnder skulle i sin tur utforma utbildningsplaner för yrkesutbildning inom branschen och kunde i mån av behov vända sig till yrkesrådet för

13. Yrkesrådet behandlade problemet vid en särskild konferens den 12 januari 1952 ”Kritik och önskade åtgärder som framkommit vid Yrkesrådets konferens den 12 januari 1952”. LO:s arkiv.

hjälp. I början av 1950-talet fanns det totalt tolv lärlingsnämnder i industrin och tio utbildningskonsulenter anställda i olika branscher. Enskilda företag skulle alltså också kunna vända sig till yrkesrådet för att få hjälp med arbetsanalyser och utbildningsplanering, men fick då räkna med att betala ett marknadsmässigt pris för tjänsterna.

Varje större företag skulle ha en särskild utbildningsavdelning som ansvarade för den regelbundna utbildningsverksamheten och som höll kontakter med lärlingsnämnd och kommunala yrkesskolor. De fackliga organisationerna skulle också engageras i verksamheten och utse yrkesombud. Men det skulle också utvecklas ett samarbete lokalt mellan arbetsgivare och arbetare i företagsnämnderna. Arbetsmarknadens yrkesråd arbetade mycket intensivt för att aktivera företagsnämnderna som lokala intresseorgan för utbildningsfrågor i näringslivet (Christenson 1951).

Nya förutsättningar för yrkesutbildningen vid 1950-talets mitt

Fram till 1950-talets mitt skedde i praktiken inte mycket på yrkesutbildningens område. Samhällsdebatten var intensiv, men verkligheten var svårpåverkad. Arbetsmarknadens yrkesråd fäste därför stora förhoppningar vid det betänkande om yrkesutbildning som presenterades av 1952 års yrkesutbildnings-sakkunniga. Nu skulle finansiella förutsättningar skapas för en ordentlig volymökning av yrkesutbildningen. Dessutom skulle kursutbudet mångfaldigas och samarbetet mellan näringsliv och skolmyndigheter förbättras.

Betänkandet presenterades 1954 och resulterade redan 1955 i en proposition. Propositionen byggde i huvudsak på de förslag som presenterades i betänkandet. Förslagen kan enklast sammanfattas i fem punkter:

1. Yrkesutbildningen skulle planeras och utformas genom avtalsmässiga överenskommelser och inte genom lagstiftning. Det kunde handla om överenskommelser mellan företag, fackliga organisationer och offentliga myndigheter.
2. De statliga bidragen skulle öka kraftigt, både vad gällde yrkesskolornas kurser och den företagsförlagda utbildningen. Driftskostnaderna i yrkesskolorna skulle upp till 65 procent täckas av statliga anslag, vilket nästan innebar en fördubbling.
3. Yrkesutbildningens elevantal i heldagsundervisning skulle fördubblas på 15 år; från 26 000 platser 1965 till 48 000 platser 1970.
4. Yrkesutbildningen skulle genomföras i nära samarbete mellan skola och näringsliv. Man skulle också utveckla nya och kortare kurstyper som motsvarade behoven inom industrin.
5. Ökade resurser skulle sättas in för att stödja den yrkespedagogiska forskningen och yrkeslärares utbildning. Denna utbildning skulle genomföras i yrkesskolorna, inom industrin och i separata skolor.

Propositionen såväl som betänkandet mötte enbart positiva reaktioner från Arbetsmarknadens yrkesråd (Yrke och utbildning 1955). De förslag som framfördes i propositionen hade drivits av yrkesrådet under flera års tid. Det gällde t ex kraven på ökade statsanslag, extra kursverksamhet för okvalificerade arbetare och utvidgad yrkespedagogisk forskning och utbildning. Yrkesrådet omnämndes dessutom i positiva ordalag i såväl betänkandet som i propositionen. I betänkandet framhölls att yrkesrådet hade stor betydelse när det gällde att "överblicka utbildningsbehovet och verka för att utbildningens omfattning och inriktning svarar mot behovet"

(SOU 1954:II, s 81). I propositionen från 1955 framhölls också att skolmyndigheterna i allmänhet och KÖY i synnerhet borde samarbeta med lärlingsnämnder och andra branschorganisationer. Återigen betonades betydelsen av Arbetsmarknadens yrkesråd för att skapa jämvikt mellan utbud och efterfrågan på studieplatser inom yrkesutbildningen (Prop. 1955:139, s 61).

Det gamla motståndet från SAF mot samhällelig insyn i företagets verksamhet släppte allt mer. Därför ställde sig också yrkesrådet positivt till att företagen erhöll ökade statsbidrag för utbildningsverksamhet. I en intern PM från 1951 hade yrkesrådet betonat att det förekom missbruk när det gällde statligt stöd till den företagsbaserade utbildningen, men att det naturligtvis också förekom utbildning som tillfredsställde viktiga behov i näringslivet. Det gick därför inte att undvika en ökad samhällelig kontroll. Men kontrollen skulle utformas på ett sådant sätt att ”man därigenom ej i onödan inskränker den enskilda företagssamhetens rörelsefrihet eller belastar denna med betungande administrativa åtgärder” (PM till LO och SAF från Arbetsmarknadens Yrkesråd). Arbetsmarknadens yrkesråd föreslog att LO och SAF skulle stödja förslaget att KÖY skulle få en bättre insyn i företagets utbildningsverksamhet.

En parallell utredning

Parallellt med att 1952 års yrkesutbildnings-sakkunniga arbetade utförde Arbetsmarknadens yrkesråd en egen utredning om yrkesutbildningen inom industrin (Yrkesutbildningen inom industrin. Synpunkter och förslag avgivna av yrkesrådets översynskommitté 1956). Den sk översynskommittén inledde sitt arbete 1953 och presenterade sitt betänkande 1956. Drivande i arbetet med detta betänkande var dels ordföranden Matts

Larsson och vice ordföranden Bror Johansson – som båda också satt i KÖY:s styrelse. En annan viktig drivkraft var den mångåriga kanslichefen Per Lindman.¹⁴

I utredningen framhölls traditionen med frivilliga överenskommelser om yrkesutbildning mellan parterna på arbetsmarknaden. Den tröga tillströmningen på elevsidan var enligt yrkesrådet inget motiv för en lagreglering. Yrkesutbildningens begränsade volym avspeglade istället informationsluckor, företagets dåliga engagemang i yrkesutbildningen och oförmånliga ekonomiska villkor för lärlingar och elever. Översynskommittén argumenterade också för att det skulle finnas möjligheter för vidare studier efter genomgången yrkesutbildning. Yrkesutbildningen fick inte vara en återvändsgränd i utbildningssystemet. När det gällde den företagsbaserade utbildningen skulle lärlingar ges bättre ekonomiska villkor och gynnsammare befordringsmöjligheter. Dessutom skulle utbildningen i största möjliga utsträckning förläggas på arbetstid.

Yrkesutbildningen borde enligt översynskommittén få en mer systematisk utformning. Det handlade i huvudsak om att utbildningsplaneringen måste förbättras. Arbetsanalyser skulle genomföras regelbundet och utnyttjas för att bygga upp en relevant och högkvalitativ utbildning. Yrkespedagogiken borde förbättras genom utbildning och forskning. Översynskommittén framhöll att det förmodligen skulle krävas mer av skolutbildning framöver – och mindre av ”utbildning i produktionens närhet” (PM till Arbetsmarkna-

14. Lindman skulle emellertid några år in på 1960-talet komma på kant med yrkesrådets övriga medlemmar. Konflikten löstes på så sätt att Lindman – efter påtryckningar – 1969 lämnade kanslichefs-posten.

dens Yrkesråd 1955 II 17). Både företagens lärlingsutbildningar och kommunernas yrkesutbildningar måste därför utvecklas, utvidgas och ges nya former.

Översynskommittén framhöll emellertid också några positiva drag i yrkesutbildningens utveckling. Principbeslutet om enhetsskolan och möjligheten att välja yrkesinriktning i nionde klass – 9Y – innebar att man kunde lägga en gemensam grund för vidare yrkesutbildning. Samtidigt var det viktigt att 9Y inte utformades alltför snävt. Det fanns annars en uppenbar risk att eleverna skulle föredra teoretiskt inriktade alternativ. Översynskommittén ställde sig mycket positiv till de ökade anslagen till yrkesutbildning som följde efter 1955 års proposition. Men man betonade också näringslivets ansvar. Den kraftiga tillväxten av antalet 15–16 åringar under de kommande åren skulle enligt kommittén resultera i en hård konkurrens om utbildningsplatserna i yrkesutbildningen. De kommunala yrkesskolorna skulle knappast klara att ta emot alla sökande. Man menade därför att ”företagen till betydande del får svara för att dessa ungdomar bereds utbildningsmöjligheter” (Yrkesutbildningen inom industrin, s 14). I praktiken kom målsättningen om en fördubbling av elevantalet i heldagsundervisning inom yrkesutbildningen att infrias betydligt snabbare än väntat. Redan under 1950-talets sista år hade antalet heltidsstuderande överstigit den planerade volymen för 1970.

Översynskommittén diskuterade dessutom kvinnornas ställning på arbetsmarknaden. Den höga ekonomiska tillväxten i kombination med demografiska förändringar under 1950-talet och första hälften av 1960-talet gjorde att industrin måste förbättra och förändra arbetskraftsrekryteringen. Kvinnors arbetskraft utnyttjades i mycket liten utsträckning inom industrin och flickor del-

tog överhuvudtaget inte i industriinriktade yrkesutbildningar. Under andra hälften av 1950-talet ägnade yrkesrådet stor energi åt att rekrytera flickor till industrins utbildningar. LO och SAF hade under slutet av 1940-talet bildat en gemensam organisation för kvinnofrågor – Arbetsmarknadens Kvinnonämnd (AKN). Målsättningen var att bryta det könssegregerade mönstret både vad gällde utbildnings- och arbetskraftsrekrytering.

Yrkesrådet och den gymnasiala yrkesutbildningen under 1960-talet

Under 1960-talet fortsatte expansionen av antalet elever i alla icke-obligatoriska utbildningar. 1940-talets stora kohorter invaderade utbildningssystemet på alla nivåer. Men 1960-talet medförde också stora förändringar av utbildningsinstitutionerna. Enhetsskolan förvandlades till grundskolan – utan alternativa utbildningsvägar under det sista året. Ansvaret för ungdomsutbildningen efter grundskolan koncentrerades till ett nytt ämbetsverk – KÖY och SÖ slogs samman. Dessutom integrerades yrkesskolorna i den nya och bredare gymnasieskolan. I alla dessa reformer var Arbetsmarknadens yrkesråd delaktigt och pådrivande. I praktiken innebar reformerna genombrottet för den moderna och enhetliga yrkesutbildningen med primärkommunerna som huvudman, en utveckling som låg helt i linje med vad yrkesrådet förespråkade sedan 1940-talets slut. Den gamla lärlingsutbildningen förlorade i betydelse.

Samtidigt går det att urskilja allt större motsättningar mellan huvudorganisationerna i utbildningspolitiska frågor under 1960-talet. LO:s representanter i yrkesrådet betonade betydelsen av en bredare yrkesutbildning som gav möjligheter till vidare utbildning, större valfrihet på arbetsmark-

naden och som följaktligen innehöll bredare teoretiska inslag. SAF framhöll istället de enskilda företagens behov. I yrkesrådets diskussioner ställdes mer avgränsade yrkeskvalifikationer mot en allmän och bredare utbildningskompetens. De tilltagande mot-sättningarna försvagade yrkesrådet.

Den nioåriga grundskolan

Arbetsmarknadens yrkesråd deltog aktivt i debatten om den nya grundskolan under 1960-talets första år. I stort sett ställde man sig positiv till förslaget om att den nioåriga grundskolan inte skulle ha någon uppdelning i praktiska yrkesförberedande och teoretiska gymnasieförberedande linjer. Frågan drevs intensivt av kanslichefen Per Lindman, och han fick stöd av både Folke Haldén, som representerade SAF i yrkesrådet, och Tore Karlsson från LO.¹⁵ Inriktningen på en bred och likvärdig grundskoleutbildning överensstämde med yrkesrådets gamla krav på att yrkesutbildningen inte fick bli någon återvändsgränd i utbildningssystemet (Lindman 1961). Yrkesrådet hade redan tidigare argumenterat för att utbildningsinnehållet i 9Y skulle vara så brett som möjligt. När riksdagen 1962 tog beslutet om en nioårig och allmänt inriktad grundskola väcktes därför inga invändningar. I praktiken hade eleverna själva valt bort 9Y. Drygt 80 procent av eleverna sökte sig till gymnasieförberedande utbildningsvägar.

I huvudorganisationernas remissyttranden angående den nioåriga grundskolan kan man urskilja några olika argumentationslinjer. I SAF:s och Industriförbundets gemensamma remissyttrande betonades att den tekniska utvecklingen inom näringslivet ställde allt större krav på arbetskraftens ”omdöme och ansvar”. Det var därför viktigt att grundskolan ägnade sig åt elevernas ”arbetsfostran”. Det hette vidare att skolans insatser ”blir av

ringa värde om den icke lyckas bibringa eleverna en positiv och ansvarsfull inställning till ett valt eller ålagt arbete” (Yrke och utbildning 1961). Samtidigt instämde man i önskemålen om att skolan skulle ge en ”gemensam referensram av kunskaper”.

LO:s remissvar skilde sig mycket påtagligt från SAF:s och Industriförbundets. LO var angelägen att betona att det inte borde finnas några som helst yrkesutbildningsmässiga synpunkter på grundskolans utbildning. Hela diskussionen om vilka kunskaper man behövde inom en viss yrkeskategori var enligt LO irrelevant. Frågan var inte vad en enskild individ behövde i kunskapsväg för att klara ett visst arbete, utan vad samhället hade råd att ge alla elever i allmänna ”färdighetsämnen”. LO menade att förvärvs- och yrkesinriktningen skulle ”underordnas de större sociala och personlighetsutvecklande perspektiven” (Yrke och utbildning 1961). Ett starkt motiv till att skapa en bred obligatorisk skolutbildning för alla var de hårda omställningskrav som skulle ställas i framtiden. Människor skulle tvingas flytta och söka nya anställningar. Därmed skulle man också ställas inför nya kvalifikationskrav. En bredare grundkompetens var en viktig förutsättning för att man skulle klara dessa krav, dvs vid sidan av generösa möjligheter till vuxenutbildning och omskolningskurser.

Behovet av central samordning

Under 1960-talets början inleddes en ny översyn av yrkesutbildningens centrala ledning. KÖY hade bildats 1944 som en separat statlig myndighet med ansvar för yrkesutbildningen. Men samtidigt hade förutsättningarna förändras. Kursutbudet hade ökat, både

15. Folke Haldén blev ordförande i yrkesrådet efter Matts Larssons avgång 1972.

vad gällde ungdoms- och vuxenutbildning. Olika myndigheter arrangerade egen utbildningsverksamhet. Arbetsmarknadsstyrelsens utbildningsverksamhet låg t ex helt utanför KÖY:s inflytandesfär, fast det i allra högsta grad var fråga om yrkesutbildning. I en ledare i Yrke och Utbildning från 1962 hette det något uppgivet att yrkesutbildningen inte bara sorterades under KÖY, ”utan under ett tjugotal ämbetsverk och sex olika departement” (Yrke och utbildning 1962). Frågan om KÖY:s framtid hade strategisk betydelse för Arbetsmarknadens yrkesråd och huvudorganisationernas möjligheter att påverka yrkesutbildningens utformning.

1955 hade regeringen tillsatt en grupp sakkunniga för att utreda yrkesutbildningens centrala ledning. Betänkandet presenterades 1962 och i kommittén ingick såväl Börje Beskow som Birger Öhman som båda stod yrkesrådet nära (SOU 1962:28). I betänkandet betonades statens ansvar för yrkesutbildningens ledning och utformning mycket starkt. Endast staten kunde överblicka behovet av yrkesutbildad arbetskraft i näringslivet. Staten skulle därmed också ha en dominerande ställning i yrkesutbildningens centrala ledning, och på motsvarande sätt skulle olika intressegruppers inflytande minska. Om yrkesutbildningen fick en central ledning – och om huvudmannskapet för såväl teoretiska som praktiska utbildningar samlades under ett paraply – skulle yrkesutbildningens status höjas. Utredningen föreslog därför att all ungdomsutbildning skulle samlas under ett gemensamt ämbetsverk.

Betydelsen av samarbetet med arbetsmarknadens parter i allmänhet och yrkesrådet i synnerhet tonades följaktligen ned. I betänkandet hette det att planeringen av yrkesutbildningen skulle ske i samarbete mellan en central ledning och ”arbetsmark-

nadsstyrelsen, de berörda regionala organen, landsting, kommuner, näringslivs- och arbetsmarknadsorganisationer samt enskilda företag” (SOU 1962:28).

Yrkesrådet hade inte några invändningar mot att ungdomsutbildningen samlades under en enhetlig statlig ledning. Däremot vände sig yrkesrådet starkt emot förslaget att minska partsinflytandet i det nya ämbetsverkets styrelse och föreslog att verket skulle ha samma partsrepresentation som KÖY:s styrelse (dvs nitton istället för elva). Parterna hänvisade bl a till rekommendationer från Internationella arbetsorganisationen (ILO). ILO föreslog att organisationerna på arbetsmarknaden skulle ha insyn i yrkesutbildningen, såväl i företagen som i offentliga skolor. Men ILO poängterade också betydelsen av att arbetstagar- och arbetsgivarorganisationen ingick i de kommunala och statliga organ som planerade och administrerade yrkesutbildningen (Technical and vocational education and training, 1962). När den nya SÖ slutligen inrättades 1964 – och KÖY sålunda gick i graven – fick parterna en viss representation, men den blev svagare än i KÖY.¹⁶

En ny gymnasieskola

1962 tillsatte dåvarande ecklesiastikministern Ragnar Edenman en grupp på tolv personer som skulle utreda innehåll, former och organisation för yrkesutbildningen. Bland de sakkunniga återfanns flera namn i yrkesrådets närhet. Det gällde dels ordföranden i kommittén, Birger Öhman. I utredningsgruppen ingick också Tore Karlsson och Folke Haldén. Det övergripande syftet med utredningen var att samordna

16. Debatten om representationen i den nya SÖ-styrelsen diskuteras också i Rothstein (1992).

yrkesutbildningen med övrig utbildning, hitta en gemensam huvudman och utforma yrkesutbildningens innehåll mot bakgrund av förändrade förutsättningar; dels i relation till arbetslivets krav och dels i förhållande till elevernas utbildningsbakgrund (Edenman 1963). I direktiven markerades också behovet av samverkan med parterna. Parterna skulle ges goda möjligheter att påverka ”utbildningens inriktning och utformning”.

Yrkesutbildningsberedningens arbete diskuterades på ett möte i Arbetsmarknadens yrkesråd i februari 1965 (Protokoll 1965 02 23). Birger Öhman hade bjudits in för att ge en översiktlig bild av hur arbetet fortlöpte och för att svara på frågor. I inledningen framhöll Öhman att yrkesutbildningsberedningen skulle föreslå att yrkesskolorna integrerades i den nya gymnasieskolorna och att yrkesutbildningarna skulle bli tvååriga. De skulle också innehålla bredare allmänbildande element. Bredden var viktig för att underlätta framtida omskolning och anpassning till nya arbetsmarknadsförhållanden.

I den diskussion som följde efter Öhmans inledning framkom återigen tydliga spänningar mellan SAF:s och LO:s representanter i yrkesrådet. Matts Larsson, ordföranden i yrkesrådet, var försiktigt kritisk till hela projektet med en heltäckande gymnasieskola. Han varnade för ”dogmatism” när det gällde att sammanföra yrkesskolorna till gymnasieorterna, konsekvenserna för yrkesutbildningen kunde bli ”katastrofala”. Dessutom var han inte säker på att bredare och mer teoretiska utbildningsinslag skulle göra yrkesutbildningen mer attraktiv: ”Kanske eleverna i valet mellan en svag teoretisk linje i yrkesskolan och en mer utvecklade teoretisk linje i fackskola och gymnasium, kommer att välja den mera utvecklade i första hand och vi får avskrapet i yrkesskolan”. Han uppfattade detta som ett svårlöst di-

lemma – de teoretiska utbildningarna hade en starkare attraktionskraft.

Tore Karlsson från LO och flera andra LO-representanter med honom framhöll istället att yrkesutbildningen skulle göras bredare innehållsmässigt och vara så lik andra gymnasieutbildningar som möjligt. Det skulle också finnas möjligheter till vidare studier efter genomgången yrkesutbildning. Tore Karlsson ansåg att yrkesskolan ”måste vara så lik det övriga gymnasiet som möjligt för att över huvud taget kunna locka till sig kvalificerade elever”. Teoretiska ämnen borde därför få ett större utrymme i yrkesutbildningen.

Allmänt sett framhöll SAF-representanterna yrkesutbildningens ”arbetsfostrande” roll och varnade för en övertro på breddutbildning och vuxenutbildning. Man varnade också för att eleverna genom de nya och mer generöst utformade utbildningsgångarna skulle skjuta yrkesvalet på framtiden. LO betonade däremot behovet av utbildningsbredd och förordade stora anslag till vuxenutbildning och omskolning. Birger Öhman var helt tydligt inne på LO:s uppfattning. Han framhöll bl a att vuxenutbildningen skulle bli mer och mer betydelsefull: ”Vi kan aldrig räkna med att någon av oss i framtiden kommer att vara nöjda med den utbildning vi fick i ungdomen”.

Det är lätt att se kopplingen mellan LO:s förslag och de idéer som Gösta Rehn var en av de mest ivriga förespråkarna för. De Rehn-Meidnerska tankegångarna om utbildningens roll i samhällsomvandlingen dominerade också det stora arbetsmarknadspolitiska betänkande som presenterades 1965 (SOU 1965:9). I betänkandet framhölls att alla fick räkna med att byta arbete åtskilliga gånger under livet. Uppgiften handlade således om att tillgodose näringslivets behov av adekvat utbildad arbetskraft såväl som den enskildes

möjligheter att via utbildning och andra arbetsmarknadsåtgärder själv kunna påverka sin livssituation. Vuxenutbildning skulle ge ”trygghet i förändring”.

Flera medlemmar i yrkesrådets styrelse hade alltså varit aktiva i arbetet med yrkesutbildningsberedningens principbetänkande, både som medlemmar i utredningen och som utomstående opinionsbildare. När betänkandet om yrkesutbildningen slutligen presenterades bjöds inga större överraskningar, huvudinnehållet var redan känt. Det gällde avsikten att integrera yrkesskolan i gymnasiet lika väl som att kommunerna skulle utgöra huvudman för all ungdomsutbildning. I betänkandet framhölls följderiktigt att innehållet i yrkesutbildningen skulle vara så brett som möjligt. Yrkesutbildningen i gymnasiet skulle vara en grundutbildning, något att bygga vidare på (SOU 1966:3, s 117). Betydelsen av en gedigen utbildning framhölls också mot bakgrund av den hårdnande internationella konkurrensen. Det svenska näringslivets konkurrenskraft kunde inte bygga på låga lönekostnader och låga priser. Företagen måste konkurrera med kvalitet och högt kunskapsinnehåll i produkterna (SOU 1966:3, s 115). Detta var ett avgörande argument för att staten skulle anvisa större resurser till utbildning i alla former och på alla nivåer.

Yrkesutbildningens förankring i arbetslivets villkor framhölls med sedvanlig styrka i utredningen. Studierektorerna tillskrevs ett särskilt ansvar för kontakter med lokala arbetsgivare och fackliga representanter, dvs lokala yrkesråd. Parterna skulle medverka till att antalet utbildningsplatser motsvarade behovet samt till att innehållet uppdaterades och motsvarade kvalifikationskraven. Det lokala partsinflytandet över yrkesutbildningens omfattning och innehåll betonades således mycket starkt i utredningen.

1968 presenterade regeringen den proposition som ledde fram till den nya och enhetliga gymnasieskola där yrkesutbildningen skulle ingå och där primärkommunerna skulle fungera som enda huvudman. (Yrke och utbildning 1968). De läroplaner för yrkesutbildning som presenterades var mycket allmänna. Statsmakten eftersträvade jämförbarhet mellan utbildningarna oavsett var i landet de genomfördes. Läroplanerna skulle underlätta samläsning mellan olika gymnasieutbildningar och fungera som utgångspunkt för lärarutbildningen. Men samtidigt skulle yrkesutbildningen utformas med hänsyn till lokala och regionala arbetsmarknadsförhållanden. Yrkesutbildningen skulle både motsvara de krav på bredd som strukturförändringarna på arbetsmarknaden medförde och tillgodose de lokala företagens behov av specialutbildad arbetskraft. Spänningen mellan de olika önskemålen gav utrymme för de lokala yrkesråden och yrkesnämndernas inflytande över utbildningsinnehållet, såväl i gymnasieskolan som i företagen.

Officiellt var yrkesrådet positivt inställt till den nya gymnasieskolan. Men inom yrkesrådet var meningarna följaktligen delade mellan SAF:s representanter som var skeptiska och LO:s representanter som var i det närmaste odelat entusiastiska. Inriktningen på en bredare tvåårig gymnasieutbildning inom gymnasieskolan innebar att näringslivet fick inrikta sig på att ta över mycket av ”specialistutbildningen”, men att man samtidigt kunde minska ambitionerna vad gällde den allmänbildande undervisningen. Yrkesrådet uppmanade yrkesnämnderna (fd lärlingsnämnderna) att göra en översyn av utbildningsbehoven i näringslivet givet de nya förutsättningarna. Lärlingsavtalen inom industrin behövde ses över och anpassas till de nya förhållandena, till en nioårig allmän grundskola och en tvåårig lika-

ledes bred gymnasieutbildning. Yrkesrådet betonade också betydelsen av de lokala yrkesrådets roll när det gällde att påverka yrkesutbildningens former och innehåll.¹⁷ Centralt kunde yrkesrådet bistå med information och material, men det huvudsakliga arbetet skulle utföras lokalt.

En ny roll för det centrala yrkesrådet

Vid slutet av 1960-talet och ingången till 1970-talet hade förutsättningarna för yrkesutbildningen återigen förändrats. All ungdomsutbildning – inklusive de praktiska utbildningarna – hade samlats under SÖ. Samtidigt hade det vuxit fram yrkesutbildning i nya former och på skilda nivåer, i vuxenutbildning, arbetsmarknadsutbildning och på universitets- och högskolenivå. Den gymnasiala yrkesutbildningen skulle dessutom ha en innehållsmässig bredd som gjorde att den skilde sig från den traditionella yrkesutbildningen. Allt detta innebar egentligen att det inte var särskilt lätt att dra gränserna mellan vad som var yrkesutbildning och allmänt inriktad utbildning. Förhållandena i arbetslivet hade också förändrats jämfört med när yrkesrådet grundades under 1940-talet. Tjänstemannagrupperna ökade i antal och organisatorisk styrka och det gick inte alltid att skilja LO-arbetare från t ex TCO-anslutna tjänstemän. Det hade dessutom bildats flera partssammansatta grupper för utbildningsfrågor. SAF och industritjänstemannaförbundet hade t ex bildat Rådet för tjänstemannautbildning inom industrin. Allt detta avspeglade att LO och SAF inte längre var lika dominerande på arbetsmarknaden.

Detta påverkade naturligtvis synen på yrkesrådets verksamhet. På en konferens 1969, när yrkesrådet firade sitt 25-årsjubileum, ställdes frågorna om yrkesrådets framtid på sin spets (Redogörelse för diskussio-

nen i Arbetsmarknadens Yrkesråd den 5 december 1969). Skulle man ta konsekvenserna av de nya förutsättningarna på arbetsmarknaden och inleda ett bredare samarbete med andra organisationer, t ex TCO och SACO på löntagarsidan och kommunerna och Kooperationen på arbetsgivarsidan? Skulle man fortsätta det nära samarbetet med statliga myndigheter centralt eller skulle man utveckla former för lokal och regional samverkan i skolfrågor? Den senare frågan var mycket aktuell. Birger Öhman, som nu var yrkesrådets kanslichef samtidigt som han kvarstod som ordförande i yrkesutbildningsberedningen, redogjorde för en pågående statlig utredning om hur samarbetet mellan skola och arbetsliv skulle utvecklas lokalt och regionalt. Denna utredning dominerades helt av yrkesrådet – fem av sju utredare tillhörde i själva verket yrkesrådets styrelse.

Yrkesrådets traditionella roll att värna yrkesutbildningens intresse hade breddats till ett allmänt engagemang i utbildningsfrågor. Problemet var bara att parterna därmed riskerade att sugas upp i offentliga myndigheter och bli allt mer osjälvständiga. Folke Haldén från SAF ifrågasatte t o m om det var rimligt att yrkesrådets styrelseledamöter ingick i alla utredningar: ”Det har väl inte funnits någon utredning sedan 40-talet som parterna inte har haft någon typ av medverkan i. Det kan alltså bli på det sättet, menar jag, *att parterna får någon slags allmän samverkan med myndigheterna genom tillhörighet till deras styrelser* [min kursivering]” (Redogörelse för diskussionen i Arbetsmarknadens Yrkesråd den 5 december

17. Lokala yrkesråd hade börjat bildas under 1950-talet, men aktivitetsgraden var mycket skiftande.

1969). Detta var första gången de korporativa samarbetsformerna ifrågasattes av någon ledamot i yrkesrådet.

Parternas samverkan i utbildningsfrågor skulle koncentreras till de branschindelade yrkesnämnderna och de lokala och regionala yrkesråden. De lokala yrkesråden skulle vara representerade i de kommunala skolstyrelserna och de regionala yrkesråden i länskskolenämnderna. Det gemensamma centrala kansliet skulle framför allt fungera som "serviceorgan", bistå med information och material. Detta innebar i praktiken att ambitionsnivån sänktes. Det hade blivit allt svårare att definiera de gemensamma positionerna parterna emellan när diskussionen inte längre berörde yrkesutbildning i snäv bemärkelse utan utbildningsfrågor i största allmänhet.

Avslutning och preliminära slutsatser

Arbetsmarknadens yrkesråd har tidigare inte uppmärksamrats i forskningen i någon större utsträckning. Det innebär att intresseorganisationernas inflytande över den svenska yrkesutbildningens utveckling under efterkrigsdecennierna underskattats. Med undantag för Lisbeth Lundahl och Bo Rothstein är det få forskare som intresserat sig för de korporativa dragen i svensk utbildningspolitik.

Arbetsmarknadens yrkesråd var en av flera korporativt sammansatta organisationer inom den svenska modellens ram. Under dess mest aktiva och inflytelserika tid var den ekonomiska tillväxten hög, industrisysselsättningen expanderade och yrkesutbildningen byggdes ut. En rimlig hypotes är att Arbetsmarknadens yrkesråd bidrog till att göra de politiska beslutsfattarna lyhörda för näringslivets intressen och behov. Yrkesrådet

fungerade som en direkt länk mellan företagen och fackföreningarna å ena sidan och statsmakten och utbildningspolitikerna å den andra. Den centrala samordningen mellan LO och SAF innebar att lokala och regionala konflikter kunde undvikas samtidigt som särintressen hölls tillbaka – enskilda företags eller fackklubbarns önskemål fick således stå tillbaka för kollektiva intressen.

Arbetsmarknadens yrkesråds historia under åren från 1940-talet till 1970-talets inledning avspeglar den svenska modellens utveckling. Till en början utvecklades samarbetet mellan parterna mot bakgrund av mellankrigstidens höga arbetslöshetstal, 1930-talets kris och ett industriellt dominerat näringsliv. Den ekonomiska framstegstakten var snabb och parterna hade inga större svårigheter att definiera innehåll och former för sin samverkan. LO och SAF var dessutom de helt dominerande organisationerna på arbetsmarknaden.

Runt 1970 hade dessa förutsättningar förändrats. Tillväxttakten började avta och arbetsmarknaden såg annorlunda ut. LO och SAF var inte längre lika dominerande på arbetsmarknaden. Den offentliga sektorns tillväxt och tjänsteproduktionens ökade betydelse innebar också att industriintressena försvagats inom näringslivet. Den relativt homogena klasstruktur som låg till grund för partssamarbetet under den svenska modellens uppbyggnadsskede på 1930- och 40-talen tillhörde det förgångna.

De institutioner som utvecklades och gav gestalt åt den svenska modellen under 1930-talet fungerade allt sämre under de nya samhällsekonomiska villkoren. Detta bidrog till ökade spänningar mellan parterna och det blev allt svårare att upprätthålla samarbetet. Inom Arbetsmarknadens yrkesråd ökade också motsättningarna mellan LO och SAF under 1960-talet. Den tillväxtpolitik som

varit kärnpunkten i samarbetet och samsynen i utbildningsfrågor ifrågasattes. Från LO:s sida introducerades nya utbildningspolitiska målsättningar. Möjligheterna till personlighetsutveckling och ”frihet i yrkesvalet” blev viktigare än näringslivets kvalifikationskrav. Enkelt uttryckt ville SAF ha kunniga och trogna medarbetare i företagen, medan LO uppfattade utbildning som ett instrument för individens frigörelse från såväl andligt som ekonomiskt beroende.

Vid ingången till 1970-talet var Arbetsmarknadens yrkesråd egentligen en överspelad organisation. De ursprungliga målsättningarna med verksamheten hade uppnåtts samtidigt som man nu ställdes inför uppgifter som inte kunde hanteras i den gamla organisationen och med de gamla samverkansformerna. Ett sätt att komma förbi den paralysering som rådde i yrkesrådet centralt var att flytta ner frågor och funktioner till lokal och regional nivå. Men därigenom försvann också mycket av det som inledningsvis varit så centralt i den svenska modellen: Det nationella perspektivet som skulle underlätta strukturrationalisering och minska inflytandet från lokala och regionala särintressen. Det centrala samarbetet mellan parterna – oavsett om det handlade om yrkesutbildning eller lönepolitik – hade möjliggjort en större hänsyn till övergripande samhällsekonomiska intressen. Den svenska modellens inriktning på samarbete mellan parterna ersattes med snävare intressekamp.

Yrkesutbildningens former och innehåll har också förändrats. Den industristruktur som gav Sverige tillväxt och välstånd från 1930-talet fram till 1970-talet har försvunnit. I den nya kunskapsintensiva industrin är produktionen mer inriktad på kvalitet än kvantitet. Standardiserad massproduktion vid löpande band har ersatts av en arbetsorganisation präglad av kundanpassning,

helhetstänkande och självstyrande grupper. Det skapar också nya förutsättningar för yrkesutbildningen. Decentralisering är vår tids lösenord. Kommunerna har tagit över hela ansvaret för den gymnasiala yrkesutbildningen och flera industriföretag erbjuder själva utbildning inom ramen för det nya industriprogrammet. De senaste årens utveckling ligger således långt borta från det gamla yrkesrådets utbildningspolitiska intentioner. Den centralism som den svenska modellen representerade under de första efterkrigsdecennierna har avskaffats. Men kanske finns det – som sociologen Tommy Nilsson nyligen framhållit – förutsättningar för en ny svensk modell på lokal nivå (Nilsson 1997).

Referenser

- Berggren, C (1981) "Slog taylorismen aldrig igenom i Sverige?". *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*, nr 19–20.
- Berggren, C & Kjellström, S-Å (1981) *Verkstads-rationalisering och arbetsorganisation*. Liber läromedel, Stockholm.
- Beskow, B & Flybo, T (1951) "Vad kan företagsnämnderna göra för yrkesutbildningen?", *Yrke och Utbildning*, nr 3.
- "Bestämmelser för Arbetsmarknadens Yrkesråd" (1944), LO:s arkiv.
- "Betänkande med förslag till åtgärder för lärlingsutbildningens befrämjande" (1944), LO:s arkiv.
- Christenson, T (1951) "Vad kan företagsnämnderna göra för yrkesutbildningen?", *Yrke och Utbildning*, nr 4.
- De Geer, H (1978) *Rationaliseringsrörelsen i Sverige. Effektivitetsidéer och socialt ansvar under mellankrigstiden*. SNS, Stockholm.
- Edenman, R (1963) "Direktiv för yrkesskolberedningen". *Yrke och Utbildning*, nr 4.
- Johansson, A L (1989) *Tillväxt och klassamarbete – en studie av den svenska modellens uppkomst*. Tidens förlag, Borgå.
- Jörberg, L (1991) *Den svenska ekonomiska utvecklingen 1850–1990*. Ekonomisk-historiska institutionen, Lund.

- "Kritik och önskade åtgärder som framkommit vid Yrkesrådets konferens den 12 januari 1952". LO:s arkiv.
- Kungl. Maj:ts proposition 1955:139. Allmänna förlaget, Stockholm.
- Kyle, G (1979) *Gästarbetarska i manssamhället. Studier om industriarbetande kvinnors villkor i Sverige*. Liber förlag, Lund.
- Lindman, P (1961) "Yrkesutbildning eller allmänbildning i den nioåriga grundskolan". *Yrke och Utbildning*, nr 1.
- "LO, SAF och KÖY om det nya skolverket" (1962) *Yrke och Utbildning*, nr 4.
- Lundahl, L (1997) *Efter svensk modell. LO, SAF och utbildningspolitiken 1944–1990*. Boréa, Umeå.
- Murray, M (1980) *Utbildning och jämlikhet*. Liber förlag, Stockholm.
- Murray, M (1988) *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933–1985*. Göteborg Studies in Educational Sciences 66, Stockholm.
- "Nationalekonomiska föreningens förhandlingar" (1936) Stockholm.
- Nilsson, L (1981) *Yrkesutbildning i ett nutidshistoriskt perspektiv. Yrkesutbildningen från skräväsendets upphörande 1846 till 1980-talet samt tankar om framtida inriktning*. Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg.
- Nilsson, T (1997) "Facket nya roll. Från förhandling till partssamverkan i lokalt utvecklingsarbete". *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg 3, nr 3.
- North, D (1993) *Institutionerna, tillväxten och välståndet*. SNS, Kristianstad.
- "PM till Arbetsmarknadens Yrkesråd 1955 11 17". LO:s arkiv.
- "PM till SAF och LO från Arbetsmarknadens Yrkesråd 1951 01 12". LO:s arkiv.
- "Protokoll från Arbetsmarknadens Yrkesråd 1944–1970". LO:s arkiv.
- "Propositionen om det frivilliga skolväsendet" (1968) *Yrke och Utbildning*, nr 3.
- "Propositionen om yrkesutbildningen" (1955) *Yrke och Utbildning*, nr 2.
- "Redogörelse för diskussionen i Arbetsmarknadens Yrkesråd den 5 december 1969 angående yrkesrådets framtida uppgifter m.m." LO:s arkiv.
- Richardson G (1981) "Education as a National Resource." *Scandinavian Journal of History*, nr 6.
- Rothstein, B (1992) *Den korporativa staten. In-tresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*. Norstedts förlag, Stockholm.
- Rothstein, B (1986) *Den socialdemokratiska staten. Reformerna och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik*. Arkiv, Lund.
- "SAF och LO om den nya grundskolan" (1961) *Yrke och Utbildning*, nr 4.
- Smith, G (1970) *Parterna på arbetsmarknaden*. Prisma, Stockholm.
- SOU 1938:26 "Betänkande och förslag angående centrala verkstadsskolor m.m." Allmänna förlaget, Stockholm.
- SOU 1939:13 "Rationaliseringsutredningens betänkande, del 1: Motiv och förslag m m." Allmänna förlaget, Stockholm.
- SOU 1939:14 "Rationaliseringsutredningens betänkande, del 2: Verkställda undersökningar." Allmänna förlaget, Stockholm.
- SOU 1954:11 "Yrkesutbildningen. Betänkande av 1952 års yrkesutbildningssakkunniga." Allmänna förlaget, Stockholm.
- SOU 1962:28 "Skolväsendets centrala ledning. Betänkande av 1955 års sakkunniga för yrkesutbildningens centrala ledning och viss lärarutbildning." Allmänna förlaget, Stockholm.
- SOU 1965:9 "Arbetsmarknadspolitiskt betänkande av 1960 års arbetsmarknadsutredning." Allmänna förlaget, Stockholm.
- SOU 1966:3 "Yrkesutbildningen." Allmänna förlaget, Stockholm.
- Technical and vocational education and training. Recommendations by Unesco and the International Labour Organisation* (1962). Unesco, Paris.
- "Tillstyrkan med förbehåll" (1962) *Yrke och Utbildning*, nr 4.
- "Ungdomens yrkesutbildning under debatt. Stenografiskt protokoll från Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbunds yrkesutbildningskonferens i Stockholm den 28–29 september 1938." Stockholm, LO:s arkiv.
- Wernlund, B (1965) *Några drag i den svenska yrkesutbildningens historia*. Stockholms universitet, Stockholm.
- "Yrkesutbildningen inom industrin. Synpunkter och förslag avgivna av yrkesrådets översynskommitté" (1956). Stockholm, LO:s arkiv.